

DÜRRENMATT TİYATROSUNDA ANTI-KAHRAMAN OLGUSU

(Özgür Akarsu)

Dürrenmatt tiyatrosuna genel olarak baktığımızda bir çelişkiler tiyatrosuyla karşı karşıya olduğumuzu söylememiz mümkündür. Yazarın oyunlarındaki biçimsel ve dramaturjik altyapı bu çelişkiler üzerine kuruludur. Örneğin biçimsel olarak sağlam bir olay örgüsü etrafında buluşlarla ve grotesk öğelerle kurulan oyunları, aynı zamanda yazarın dünyaya bakışını özetleyen felsefi bir dille yazılmış uzun tiradlar içerir. Yazarın oyunlarında görülen önemli dramaturjik çelişki ise adaletten bilime, iktidarlardan ideolojilere birçok kavramın analizinin hemen yanbaşı, edilgenliği ve katlanmayı öneren bir dünya görüşünün varolmasıdır. Bu yazıda bu çelişkiyi bir tutarsızlık olarak değil, yazarın birçok oyununda gördüğümüz anti-kahraman olgusunun temel çıkış noktası olarak ele alacağız. Anti-kahraman olgusunu ele alarak da yazarın tiyatroya ve hayata bakışını tartışmaya çalışacağız.

“Babil'e Bir Melek İniyor”daki Akki, “Büyük Romulus”taki Romulus, yazarın “bağırlarında yitirilmiş bir dünyanın yeniden kurulduğu yürekli insanlar” şeklinde tanımladığı anti-kahraman figürleridir. Yazarın bundan sonra kaleme aldığı oyunlarında da (farklı biçimlerde de olsa) karşımıza çıkan anti-kahraman figürlerine yaklaşımı ve bu yaklaşımındaki değişimler, oyunlarının dramaturjisini anlamamız açısından bize önemli ipuçları verir.

Ancak Dürrenmatt'ın dünyaya karşı bir cevap olarak tartıştığı anti-kahraman olgusunu Dürrenmatt tiyatrosunun diğer özelliklerinden bağımsız olarak ele alamayız. Dürrenmatt'ın anti-kahramanlarının ancak ve ancak yazarın tasarladığı dünyaların içinde anlam kazandıklarını söyleyebiliriz. Bu yüzden anti-kahraman olgusunu tartışmaya başlamadan önce yazarın dünyaya ve sanata bakışını irdelemeye çalışacağız.

Dürrenmatt'ta Toplumsal Değişim ve İnsanlık :

Dürrenmatt'a göre yaşadığımız çağ kaotik ve paradoksal bir niteliğe sahiptir. Vatanların devletlere, halkların insan yığınlarına, vatan sevgisinin firma bağımlılığına dönüşmesi, bireyin giderek eridiği ve ilişkileri çözme şansını bulamadığı bir dünya yaratmıştır. Böyle bir dünyada Dürrenmatt tek tek bireylerin yazgılarından söz edilemeyeceğini söyler. Ona göre söz konusu olan insanlığın ortak kara yazgısıdır.

Yazarın tarih anlayışına baktığımızda insanlığın toplumsal eylemliliğine karşı duyduğu güvensizliğin merkezi bir yerde durduğunu görürüz. Dürrenmatt'a göre ne bireysel ne de toplumsal eylemlilikler yoluyla değiştirilemeyecek olan bir ortak kara yazgı söz konusudur. Her ne kadar isimlerin, ekonomik sistemlerin, yönetim biçimlerinin, yaşam tarzlarının tarih boyunca değiştiğini söylese de, ona göre güçlüyle güçsüz, iktidarla iktidara tabii olanlar arasındaki ilişkiler hiçbir zaman değişmemiştir ve aslında bunu değiştirmek insanlığın elinde değildir. Dünyayı değiştiren etmenler insan nüfusunun sayıca artması, endüstrileşme ve bilimsel devrimler gibi kaçınılmaz gelişmelerdir ve tarih insanlığa rağmen hayat bulur. Peki insanlık, yazgısını değiştirmeye kalkarsa ne olur ? Devasa bir güçle karşı karşıya kalır. Bu devasa güç tarihsel olmayan bir sistemdir; hem iktidar, hem de kara yazgıdır. Bünyesinde barındırdığı ilişkilerin biçim değiştirdiği ancak özün sabit kaldığı, gittikçe daha karmaşık ve anlaşılabilir olmayan bir toplumsal sistemler dizisidir.

İnsanlık bu devasa güce başkaldırmaya kalkarsa iki olasılık belirir. Ya tarih boyunca defalarca gerçekleşmiş olduğu üzere bir böcek gibi ezilir; ya da bu devasa gücü yıkabilmek için en az onun kadar karmaşık bir başka güç yaratır. Başarılı olursa bu sefer yarattığı araç onu kontrol etmeye, insanlık da kendi yarattığı bu yeni aracın kuklası olarak yaşamaya devam etmek zorunda kalacaktır.

Dürrenmatt'ın "Babil'e Bir Melek İniyor" oyununda Akki'nin ağzından "güçlüyle güçsüz arasındaki ilişki" şeklinde tanımladığı bu anlayış, bütün eylemleri anlamsızlaşmış olan bir insanoğlu portresi çizer. Dinamiklerini anlama ya da değiştirme şansının bulunmadığı aşkın

bir aygıt-güç tarafından tanımlanan ilişkiler altında çaresizliğe düşmüş olan birey, bu durumu boyun eğmeksizin kabullendiğinde ve klasik anlamda başkaldırı fikrini bir kenara attığında, Dürrenmatt'ın anti-kahramanının oluşmaya başladığını söyleyebiliriz.

Büyük Romulus'taki Romulus da, Babil'e Bir Melek İniyor'daki Akki de hayal kırıklığına uğramış, umutsuz insanlardır. Ne var ki onların hayal kırıklıkları ve umutsuzlukları bu dünyaya verilmiş bir cevaptır. Her ikisi de erdem sahibi, bilge insanlardır. Deneyimleri onları ortak bir sonuca götürmüştür. "Aptal gibi davran, o zaman çok yaşarsın. İçeriden saldır. Kıyamet kopsa bile kalenden çıkma...Alçal, aşamayacağın engel kalmaz..."¹

Akki örneğini ele alalım; Akki dilencililiği bilinçli olarak seçer. Oyunun ikinci perdesinde yaşam öyküsünü anlattığı sahnede zenginliğin, maddi ve manevi otoritenin, iktidarın, ünvanların geçici olduğunu fark ettiğini söyler. Ona göre her seferinde daha güçlü, daha zengin birileri ortaya çıkmakta, daha zayıf ve daha yolsullara saldırmaktadır. Akki güçsüz olmanın dünyaya dayanabilmek ve ayakta kalabilmek için tek yol olduğunu söyler. Bu yüzden aptal gibi davranmak ve kendini saklamak; körü körüne ortaya çıkmaktan çok daha değerlidir. Akki de bu yüzden zararsız bir dilenci gibi görünüp mücadelesini bu şekilde kendince yürütür. Zenginliği, milyarlar dilenip batırmakla, dilendiği tüm altınları ve mücevherleri Fırat'ın sularına atmakla; savaşları general ünvanı dilenip vur emrini iletmemekle; Babil'i de oyunun üçüncü perdesinde cellat kılığında saraya girip tüm mahkumları salıvermekle bitirmeye çalışır. O, herkesin yürüdüğü yolda yürümeyen, gücü, iktidarı ve her türlü otoriteyi reddeden, bilgeliği ve zekasıyla tüm Babil'le dalga geçen bir anti-kahramandır.

Romulus da Akki gibi dünya bilgisini çözümlediğini düşünür ve etrafındaki herkese üstten bakarak bunu bütün oyun boyunca sürdürür. Kan ve vahşet üzerine kurulu Roma İmparatorluğu'nu çökertebilmek için imparator olmuştur ve çöküş sürecinde imparatorluğun gereklerini yerine getirmek yerine tavuklarla ilgilenir, saray ahalisinin çöküşü durdurmak için gösterdiği sınırlı çabaları engeller ve Germen işgalinin gerçekleşmesini sağlar. Devlet işlerini sekteye uğratar. Romulus'un tavuklarından başka bir şey düşünmeyen yarı deli imparator maskesinin altında imparatorluğu yıkmak için uğraşan bir anti-kahraman yatar. Romulus bütün ömrü boyunca planını herkesten saklar. Ancak Germen işgalinden bir gün önce karısına her şeyi açıklar. Romulus da Akki gibi bireyciliğin bataklarla dolu alanına düşmekten kurtulamaz.

Dürrenmatt'ın yaşadığımız dünyaya cevap olarak önerdiği anti-kahramanların pratikleri gerçekten dönüştürücü bir işlevselliğe sahip midir? Gerçek anlamda çözüm onların yolundan mı geçer? Dürrenmatt bu sorulara Babil'e Bir Melek İniyor ve Büyük Romulus'ta farklı yanıtlar verir. İçeriden çökerttiği Babil'i geride bırakıp Kurrubi'yle birlikte dilenciler diyarını aramak üzere çöle giden Akki'nin zaferi son tiradıyla pekiştirilir. Akki bizce "Red Kid"vari bir finalle çöle doğru, başka bir dünyayı aramak üzere yürür. Büyük Romulus'ta ise Germenler Roma'ya girene kadar her şey Romulus'un planlarına uygun ilerler. Germen orduları tarihe kanlı fetihler ve vahşi kıyımlarla geçecek olan Roma İmparatorluğu'nun sonunu getirirler. Ancak Germen İmparatoru Odaeker acı gerçeği Romulus'un yüzüne çarpar. Roma'nın yıkılışı en az onun kadar vahşi ve kanlı yeni bir cihan imparatorluğunun kuruluşu demektir: Germen Cihan İmparatorluğu. Germen orduları tarafından öldürülmeyi bekleyen Romulus, karşısında basit bir köylü olan ve kendisi gibi tavuk yetiştirmeyi seven Odaeker'i görünce tüm planları alt üst olur. Babil'e Bir Melek İniyor'da Akki'yle temsil edilen yaklaşım Büyük Romulus'ta geçersizleşmiştir. Böylece bu yaklaşımın da açmazları olduğu sergilenmiştir. Ancak Dürrenmatt Romulus'a karşı eleştirel bir tavır geliştirmez. Onu trajikleştirerek her açıdan yenik bir hükümdar olarak emekliye ayırır. Yazarın Babil'de çözüm olarak sunduğu bir yolu Büyük Romulus'ta geçersizleştirilmesi, karamsarlığının daha da

¹ Dürrenmatt, Babil'e Bir Melek İniyor, syf: 88

derinleştğini gösterdiğini söyleyebiliriz. Bundan sonraki dönemlerinde de Dürrenmatt, tiyatrosunun çelişkiler tiyatrosu olarak değil de paradokslar tiyatrosu olarak isimlendirilebileceğini söyler. Artık olumlanacak anti-kahramanlardan bahsedemeyiz. Dürrenmatt onların yanılısına içerisinde olduklarını göstermesine rağmen onları eleştirmeyiz, aksine içinde buldukları durumu trajikleştirerek onları emekli eder.

Oysa Akki'nin de, Romulus'un da en büyük handikapı iktidar olmayı bilmemelerinde yatar. Akki'nin mutlak otorite karşılığı ve Romulus'un Roma'yı yıkmaya odaklanmış mücadelesi, herhangi bir perspektiften uzak, bir sonraki adımı düşünmeyen, iç rahatlatmaya yönelik sahte eylemliliklerdir. Onlar eylemsizliği ve edilgenliği eylem biçimi olarak seçmişlerdir. Nihilisttirler. Herşeye eleştirel yaklaşırlar ancak alternatif üretmek için uğraşmak yerine konforlarını düşünerek konformist hayatlar yaşarlar. İktidar olmaktan kaçmaya çalışırlar, baştan yenik başladıkları bir mücadeleyi kazandıklarını ve herkesten daha bilge olduklarını zannederler. Romulus'un oyunun sonundaki hali aslında trajik olmaktan çok komiktir. Zira o, dünya dengelerini anlamaktan aciz bir şekilde Roma'yla birlikte kendi trajik ölümünü beklerken, küçük dünyası tepesine çöker. Germenlerin eskisinden de vahşi bir cihan imparatorluğu kuracağını tahmin etmeyişi ve görevini tamamlamış bir şekilde dünyaya veda etmeye hazırlanırken geride bıraktıklarını düşünmeyişi onun bireyciliğinin hangi boyutlarda olduğunu anlamamız için bize yeterli veri sunar. Yaşam ikiyüzlülüğünü ve beceriksizliğini suratına vurur.

Dürrenmatt'ın yaşadığı dönemi göz önüne alırsak, sahip olduğu karamsar ve edilgen dünya görüşünün rastlantı olmadığını görebiliriz. Absürdcülerle Dürrenmatt arasındaki paralellikler de rastlantı değildir. Aslında bu benzerlik Dürrenmatt tiyatrosunun kaynaklarını netleştiren ortak bir özelliğe vurgu yapar: İkinci Dünya Savaşı sonrası politik-kültürel iklimi belirleyen hayalkırıklığı hali.

Dürrenmatt'taki karamsarlığın ve kara mizah anlayışının köklerinde bu etkilenmenin belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Dürrenmatt tipik bir 2. Dünya Savaşı sonrası batı entellektüeli portresi çizer. Toplumsal hareketlere ve dünyanın değişebilirliğine duyduğu güvensizliğin, geleneksel sistem karşıtı hareketlerin dünyayı değiştirme söylemlerinin geçersizleşmesi ve alternatif bir çıkış yolunun gözükmemesinden de kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Dürrenmatt ile absürdcüler arasındaki benzerlikler sadece yaşama ve insanlığa bakışlarında görülmez. Dürrenmatt da, absürdcüler de groteski kullanır. Aynı zamanda Dürrenmatt'ın oyunlarında belirgin bir özellik olan kara mizah bazı absürd oyunlarda da vardır.

Dürrenmatt'a göre çağımızı anlatmada en uygun biçim olan komedi, edebi bir araç olarak groteskten faydalandığı zaman somut olanı sahne üzerinde stilize etmenin yolu açılır :

“Antik çağın benzersiz trajedilerinin tersine Aristophanes gibi kurmaca hikayeler anlatacağsak buluşlara ihtiyacımız vardır. Buluşlar bir yandan konuyu en iyi şekilde anlatılmasını sağlayan, bir yandan da sahne üzerinde yaratılanla seyirci arasına mesafe koymaya yarayan araçlardır.”²

Dürrenmatt'ın absürdcülerle ayrıldığı noktalara gelirse; absürd oyunlarda dil ve kurgu yaşamın anlamsızlığına işaret eden unsurlar olarak ele alınırken, Dürrenmatt konuya ve dile absürdcülerden farklı bir önem atfeder. Oyunlarını yazarken ilk yaptığı şeyin sağlam bir kurgu etrafında şekillenecek, en küçük ayrıntısına kadar düşünülmüş bir konu bulmak olduğunu söyler. Mantık zincirini sağlam bir şekilde kurar ve dili anlamsızlığa işaret eden bir unsur olarak değil, dramaturjisini ve hikayesini anlatmada bir araç olarak görür.

² F. Dürrenmatt, Tiyatronun Sorunları

İşte bunlar yüzünden Dürrenmatt absürdcüler gibi geleneksel tiyatrodan bir kopuşu temsil etmez. Dramaturjik açıdan son derece farklı noktalarda dursalar da Dürrenmatt'ın Brechtien çizginin devamı olduğunu söylemek mümkündür. O yaşamı, tarihi ve insanlığı anti-kahramanlar yoluyla tartışmaya açar ve Dürrenmatt'ın bütün bu anti-kahramanlarla özdeşleştiği kolayca gözlemlenebilir. Dürrenmatt'ın anti-kahramanları, Akki gibi oyunun finalinde başka bir diyara gitmek üzere yola koyulsa da, Romulus'ta olduğu gibi yenilgilerini ve trajedisini kabullenip kendi kabuğuna çekilse de; bize iktidarı ve insanı tartışmak için önemli veriler, konformistlikleriyle, edilgenlikleriyle, bilgelikleriyle, otorite karşıtlıkları ve bireysel anarşistlikleriyle çağımız aydınını tartışmak için önemli veriler sunar.